

УДК 159.9:316.6+314.622.2:351.746.1

Ю. В. ФРАНЧУК,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ПІД ЧАС СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ

У статті визначено основні завдання та напрямки психопрофілактичної роботи з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників у відділах прикордонної служби. Досліджено особливості проведення психопрофілактичної роботи з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників під час їх соціально-психологічної адаптації.

Ключові слова: психопрофілактична робота, молоді сім'ї, офіцери-прикордонники.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Умови життєдіяльності сімей офіцерів-прикордонників суттєво відрізняються від умов існування звичайної сім'ї. Специфіка прикордонної служби зумовлює своєрідність їх соціально-психологічної адаптації. Труднощі, які виникають у членів молодих сімей в процесі адаптації, пов'язані з переживанням зміни соціальної ситуації, формуванням іншої системи комунікацій, пошуком нової ролі у нових умовах життєдіяльності та призводять до вияву різних негативних емоцій, що уповільнює процес соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників. Відповідність нових умов життєдіяльності власним очікуванням та уявленням, задоволеність побутовими умовами, установлення нових соціальних зв'язків, реалізація особистісного потенціалу, а також здатність членів молодих сімей протистояти негативному

впливу чинників мають важливе значення для їх соціально-психологічної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема соціально-психологічної адаптації особистості знайшла досить широке відображення в роботах науковців, зокрема Б. Ананьєва, Г. Балла, Ф. Березіна, Л. Виготського, В. Казначеева, Ф. Меерсона, О. Налчаджяна, О. Леонтєва, В. Петровського, А. Фурмана та ін. На сьогодні існує значна кількість наукових публікацій, присвячених проблемі дослідження соціально-психологічної адаптації особистості до умов військового середовища. Це дослідження О. Іванової, І. Каськова, В. Кислого, В. Конопльова, О. Назарова, В. Невмержицького, В. Павлушенка, О. Самохвалова та ін. Проблеми міжподружніх стосунків у сім'ях прикордонників знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема Є. Потапчука, Н. Потапчук, Г. Кошонько. Однак у вітчизняній психології майже відсутні праці, які розкривали б питання соціально-психологічної допомоги під час соціально-психологічної адаптації такої специфічної категорії, як молоді сім'ї офіцерів-прикордонників.

Метою статті є дослідження особливостей психопрофілактичної роботи з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників під час соціально-психологічної адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність офіцерів-прикордонників є специфічним видом діяльності, яка здійснюється в особливих умовах. Особливістю служби на кордоні є необхідність поетапних переїздів, коли офіцер, отримавши нове призначення, змушений переїжджати на нове місце служби. Це типова стресова ситуація для сім'ї офіцера-прикордонника, адже необхідно адаптуватися до нових умов, змінювати вже налаштований побут та заново вибудовувати родинне вогнище. З перших днів прибуття на нове місце служби молода сім'я стикається з труднощами. У цей період можуть виникнути проблеми з житлом, працевлаштуванням дружини офіцера-прикордонника, установами нових соціально-психологічних зв'язків. Віддаленість від батьків, обмеження в спілкуванні з рідними та друзями також впливає на молоду сім'ю. Усе це є певним випробуванням для сім'ї офіцера-прикордонника. Спостереження свідчать, що саме в перший період найбільш яскраво виявляються негативні психічні стани та емоції у членів сім'ї, які, як правило, позначаються на поведінці та професійній діяльності офіцерів. Отже, специфіка прикордонної

служби впливає на сім'ю офіцера-прикордонника, визначаючи її соціально-психологічні особливості.

Дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників надали можливість з'ясувати, що під час соціально-психологічної адаптації виникають труднощі, які призводять до вияву різних депресивних станів, характерними для яких є смуток, розчарування, незадоволеність, невпевненість, безсилля та відчай. Як наслідок, це уповільнює процес соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників [7]. З метою попередження виникнення цих адаптаційних труднощів з'являється потреба у своєчасній психопрофілактичній роботі з молодими сім'ями під час соціально-психологічної адаптації у відділах прикордонної служби з боку відповідних посадових осіб органів охорони державного кордону.

Психопрофілактика визначається науковцями як система заходів, що полягає у створенні за допомогою психолого-педагогічних технологій умов для попередження ситуацій, чинників, що викликають психічні напруження, різноманітних проблем психологічного характеру (порушення психологічного здоров'я, соціально-психологічні конфлікти, негармонійний розвиток особистості, труднощі у навчанні, вихованні, спілкуванні тощо), а також для підвищення психологічної толерантності до них [1–4; 8; 9].

Найважливішими напрямками психопрофілактичної роботи за З. Кісарчук є:

- профілактика стресових і постстресових станів, пов'язаних із природними та технічними катастрофами;
- попередження виникнення надмірного психологічного напруження в суспільстві, що переживає кризові явища;
- психологічна підтримка найбільш вразливих верств населення;
- робота з попередження розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній тощо.

Відповідно до керівних документів Державної прикордонної служби України [5; 6] психопрофілактична робота – це комплекс соціально-економічних, правових, організаційних, психологічних, педагогічних та медичних заходів, спрямованих на збереження, зміцнення та відновлення соціально-психологічного благополуччя психічного та фізичного здоров'я військовослужбовців Державної прикордонної служби України, запобігання виникненню у персоналу соціально-психологічної та особистісної дезадаптації тощо. Ця робота містить первинну, вторинну та третинну психопрофілактику.

Отже, психопрофілактична робота відображає систему заходів щодо формування у членів молодих сімей уявлень про закономірності функціонування психології людини, механізми виникнення негативних психічних станів, навичок психічної саморегуляції, побудови оптимальних форм взаємин і взаємовідносин з навколишнім середовищем з метою попередження виникнення у них психологічного дискомфорту, внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів у процесі соціально-психологічної адаптації.

Основним завданням психопрофілактики є створення умов, які б сприяли адекватному реагуванню членів молодих сімей на життєві труднощі у нових умовах.

У психологічній літературі психопрофілактику пов'язують з просвітницькою діяльністю. Основними завданнями просвітницької діяльності є підвищення психологічної культури молодого подружжя шляхом як групового навчання, так і індивідуальної роботи. З. Кісарчук вважає, що про просвітницьку роботу можна говорити в широкому і вузькому розумінні цього слова. Широке розуміння полягає в тому, що будь-яка діяльність служби (діагностика, консультативна допомога, корекційна чи психотерапевтична тощо) спрямована на психологічну просвіту особистості, оскільки певною мірою знайомить людей з особливостями роботи психологів, можливостями психології, її методів тощо. Вузьке ж значення просвітницької роботи виявляється в цілеспрямованому поширенні психологічних знань. Форми просвітницької діяльності обираються залежно від специфіки сфери функціонування психологічної служби і містять лекції, бесіди, консультації, методичні листи та рекомендації, тренінги, "круглі столи" тощо.

Просвітницька діяльність передбачає проведення з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників лекцій, індивідуальних бесід з метою їх психологічної підготовки до життєдіяльності в особливих умовах та психологічної стійкості до негативного впливу психогенних чинників, тобто проведення комплексу заходів, які б сприяли адекватній соціально-психологічній адаптації членів молодих сімей офіцерів-прикордонників до нових умов життєдіяльності.

Важливими моментами просвітницької діяльності є:

ознайомлення членів молодих сімей офіцерів-прикордонників із психологічними знаннями, які відповідають їх актуальним потребам і запитам;

вибір таких форм просвіти, які полегшують сприймання психологічної інформації, викликають інтерес до психологічних знань, формують потребу користуватися ними у повсякденному житті.

Використання лекцій має профілактичне та інформаційне спрямування. Профілактичні лекції за змістом в основному спрямовано на попередження виникнення адаптаційних труднощів у нових умовах, профілактику конфліктів, подолання стресових ситуацій. Лекції інформаційного спрямування стосуються специфіки та особливостей служби у Державній прикордонній службі України. Начальник відділу та заступник начальника відділу по роботі з персоналом повинні проводити індивідуальні бесіди з молодими офіцерами з метою виявлення у них особистісних проблем соціально-психологічного характеру, надання їм індивідуальної соціально-психологічної допомоги. З метою зближення та налагодження комунікативних зв'язків члени молодих сімей повинні залучались до організації колективних відпочинків та культурно-масових заходів у відділі прикордонної служби.

Ураховуючи, що молода сім'я офіцера-прикордонника проходить не лише соціально-психологічну адаптацію до нових специфічних умов життєдіяльності, але й досить часто адаптацію один до одного, то важливим є надання підтримки у різних її варіантах, насамперед моральної та емоційної з боку командування відділу, друзів, знайомих, членів інших сімей. Практика свідчить, що період становлення сім'ї являє собою складний процес, в якому відбувається становлення внутрішньосімейних і позасімейних взаємин, зближення позицій, уявлень, цінностей подружжя тощо. Чимала частина молодих сімей розпадається саме на початковому етапі сімейного життя. Умови життєдіяльності молодих сімей офіцерів-прикордонників, жорстка регламентація та вимогливість діяльності в умовах прикордонної служби, значні психологічні та фізичні навантаження формують передумови до виникнення конфліктних ситуацій та внутрішньосімейних порушень між подружжям. У цьому випадку велике значення для психопрофілактичної роботи з членами молодих сімей офіцерів-прикордонників має розуміння та співпереживання. Розвиток цієї якості полягає в умінні відчувати й розуміти світ іншої людини. Подружжя повинно навчитися слухати один одного, виявляти взаємну увагу, турботу та повагу один до одного.

Отже, можна зробити висновок, що психопрофілактична робота з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників спрямована на попередження виникнення у них адаптаційних труднощів та має базуватися: на прогнозуванні можливих труднощів у процесі соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників до нових умов життєдіяльності; визначенні соціально-психологічних умов, за яких ці труднощі можуть бути

попередженні, або їх переживання пом'якшене; розробці системи заходів, які б забезпечували ці умови, із залученням до їх здійснення відповідних посадових осіб.

Висновки. Отже, особливостями психопрофілактичної роботи з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників є: надання членам молодих сімей рекомендацій та консультативної допомоги, здійснення їх психологічної просвіти з питань шлюбу та сім'ї, адаптації, побудови оптимальної системи взаємовідносин з оточуючими; створення умов для формування соціально-психологічної стійкості молодій сім'ї та сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій під час соціально-психологічної адаптації; формування у членів молодих сімей уявлення про себе як особистість, яка здатна долати життєві труднощі, проблеми професійного становлення та розвивати уміння вступати й підтримувати міжособистісні стосунки в нових умовах; надання важливого значення особистісному спілкуванню з молодими офіцерами, виявлення максимуму уваги, співчуття і співпереживання до їх проблем тощо.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є дослідження особливостей надання психологічної допомоги прикордонникам та членам їх сімей у процесі соціально-психологічної адаптації.

Список використаної літератури

1. Болтівець С. І. Теоретико-методичні засади педагогічної психогієни : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / С. І. Болтівець ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2004. – 446 с.
2. Горностай П. П. Теория и практика психологического консультирования: Проблемный подход / П. П. Горностай, С. В. Васильковская. – К. : Наукова думка, 1995. – 128 с.
3. Зубалий Н. П. Основы психотерапии : учебное пособие / Н. П. Зубалий, А. М. Левочкина. – К. : МАУП, 2001. – 160 с.
4. Максименко С. Д. Професійне становлення молодого вчителя : навч. посіб. для студ. пед. вузів / С. Д. Максименко, Т. Д. Щербан. – Ужгород : Закарпаття, 1998. – 105 с.
5. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 14.04.2008 № 318. – Офіц. вид. – К., 2008. – 43 с.
6. Про затвердження Положення про організацію психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 06.10.2008 № 829. – Офіц. вид. – К., 2008. – 12 с.

7. Франчук Ю. В. Особливості соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.09 / Франчук Юлія Вікторівна. – Хмельницький, 2012. – 203 с.

8. Фурман А. В. Діагностико-корекційне забезпечення навчально-виховного процесу: програма дослідно-експериментальної роботи в школі / А. В. Фурман, П. П. Лужаниця // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 102–112.

9. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися : книга для учителя / Т. С. Яценко. – К. : Освіта, 1993. – 207 с.

*Рецензент – кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник Андрощук О. Ю.*

Стаття надійшла до редакції 16.05.2013.

Франчук Ю. В. Особенности психопрофилактической работы с молодыми семьями офицеров-пограничников во время социально-психологической адаптации

В статье определены основные задачи и направления психопрофилактической работы с молодыми семьями офицеров-пограничников в отделах пограничной службы. Исследованы особенности проведения психопрофилактической работы с молодыми семьями офицеров-пограничников во время социально-психологической адаптации.

Ключевые слова: *психопрофилактическая работа, молодые семьи, офицеры-пограничники.*

Franchuk Y. V. Peculiarities of psychological preventive work with young families of officers-borderguards in the process of social and psychological adaptation

The article concerns principal tasks and directions of psychological preventive work with young families of officers-borderguards in the border guard units. The peculiarities of psychological preventive work with young families of officers-borderguards in the process of social and psychological adaptation have been examined.

Keywords: *psychological preventive work, young families, officers-borderguards.*